

Олександр Вікторович ДОРОФЄЄВ

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри публічного управління та адміністрування, Полтавська державна аграрна академія

ORCID ID: 0000-0003-2815-4223

E-mail: dorofiejew@ukr.net

НАПРЯМИ НАРОЩЕННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ЗЕРНОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Дорофєєв, О. В. Напрями нарощення експортного потенціалу підприємств зернової галузі України [Текст] / Олександр Вікторович Дорофєєв // Український журнал прикладної економіки. – 2020. – Том 5. – № 2. – С. 197 – 205. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Наукову статтю присвячено проблемі розроблення напрямів нарощення експортного потенціалу підприємств зернової галузі України. Встановлено, що Україна входить до десятки найбільших світових виробників зернових. У 2019/2020 МР наша держава посіла почесне 6-те місце у світі за обсягами виробництва пшениці (29,171 млн т), а її частка у загальносвітовій структурі виробництва склала 3,8%. За аналогічний період в Україні було вироблено 9,528 млн т ячменю (6,1% у загальносвітовій структурі виробництва), що є четвертим показником у світі. За досліджуваний період наша країна перемістилася з шостої (2016/2017 МР) на п'яту позицію (2019/2020 МР) у рейтингу найбільших світових виробників кукурудзи, а її частка у загальносвітовій структурі виробництва у 2019/2020 МР становила 3,2% (35,887 млн т).

Дослідження доводять, що серед економічних факторів, які впливають на розвиток ринку зернових, найбільш вагомими є: рівень відкритості національної економіки; умови для розвитку підприємництва; проведення земельної реформи та залучення фінансових ресурсів у галузь шляхом підвищення її інвестиційної привабливості, розвитку кредитної системи та удосконалення державних інструментів щодо фінансової підтримки аграріїв. У соціальній сфері найбільш вагомими факторами є оплата праці та розвиток соціальної інфраструктури. В технологічному аспекті на перший план виходять питання інтенсифікації зернової галузі, інноваційного розвитку, прискореного розвитку органічного землеробства.

Результати досліджень свідчать, що подальша інтенсифікація зернового виробництва на інноваційній основі повинна здійснюватися шляхом оснащення господарств технікою, освоєння ресурсощадних технологій, удосконалення землекористування, дотримання сівозмін, обробки ґрунту, внесення мінеральних добрив і проведення хімічної меліорації земель, захисту рослин, розвитку селекції і насінництва, підвищення якості зерна, розвиток ринку зерна.

Встановлено, що для адаптації вітчизняних агропідприємств-експортерів зернових у контексті комплексної стратегії просування на зарубіжні ринки однією з найважливіших складових є політика щодо оцінювання ймовірного виникнення загроз на різних економічних рівнях – мікрорівні, мезорівні, макрорівні та мегарівні. Це дасть можливість створити підґрунтя для побудови ефективної стратегії з метою нівелювання або принаймні мінімізації ризиків, які є характерними для переважної більшості підприємств зернової галузі при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.

Ключові слова: зернові, зернова галузь, експорт, експортний потенціал, пшениця, кукурудза, ячмінь, напрями нарощення експортного потенціалу.

DIRECTIONS FOR GROWING THE EXPORT POTENTIAL OF GRAIN ENTERPRISES IN UKRAINE

Abstract

The article deals with the problem of directions development of export potential increase of the enterprises of grain branch in Ukraine. It is established that Ukraine is one of the ten largest grain producers in the world. In 2019/2020 MY, our country took the honorable 6th place in the world in terms of wheat production (29.171 million tons), and its share in the global production structure was 3.8%. During the same period, Ukraine produced 9.528 million tons of barley (6.1% of the global production structure), which is the fourth largest in the world. During the period studied, our country moved from sixth (2016/2017 MY) to fifth position (2019/2020 MY) in the ranking of the world's largest producers of corn, and its share in the global production structure in 2019/2020 MY was 3.2% (35.887 million tons).

Research has shown that among the economic factors influencing the development of the grain market, the most important are: the level of openness of the national economy; conditions for business development; land reform and attracting financial resources to the industry by increasing its investment attractiveness, developing the credit system and improving government instruments for financial support of farmers. In the social area, the most important factors are salary and the development of social infrastructure. In the technological aspect, these are the issues of intensification of the grain industry, innovative development, accelerated development of organic farming.

The research results show that further intensification of grain production on an innovative basis should be carried out by equipping farms with modern tools, development of resource-saving technologies, improvement of land use, crop rotation, tillage, fertilization and chemical land reclamation, plant protection, breeding and seed production, support of grain market development.

It is established that for the adaptation of domestic agricultural enterprises-exporters of grain in the context of a comprehensive strategy for promotion to foreign markets, one of the most important components is the policy to assess the likely occurrence of threats at different economic levels – micro-level, meso-level, macro-level and mega-level. This will provide an opportunity to build a basis for building an effective strategy to level or at least minimize the risks that are characteristic for the vast majority of grain enterprises in foreign economic activity.

Key words: grain, grain industry, export, export potential, wheat, corn, barley, directions of export potential increase.

JEL classification: Q17

Вступ

Україна займає четверту сходинку серед найбільших експортерів зерна у світі. Згідно з даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, за результатами 2018/2019 маркетингового року, Україна експортувала рекордні 49,995 млн т зернових і зернобобових (що на 10,5 млн т більше, ніж у 2017-2018 МР), з яких: пшениця і суміш пшениці та жита – 15579 тис. т; ячмінь – 3692 тис. т; жито – 87,8 тис. т; кукурудза – 29822 тис. т; інші зернові та зернобобові – 815 тис. т [9]. Основними імпортерами пшениці з України є країни Азії, Африки та Європейського Союзу.

Результати аналізу конкурентів України на світовому ринку зерна дозволяють стверджувати, що експорт зернових є важливим джерелом формування доходів сільськогосподарських підприємств України. Нарощуванню експортних поставок

зернових з України сприяла ситуація на світових ринках продовольчих товарів. Зростання чисельності населення у світі вимагає збільшення обсягів виробництва зернових культур як на харчові цілі, так і для використання у тваринництві.

Таким чином, ситуація, яка склалась на світовому ринку зернових, а також експортний потенціал всередині країни, сприяли тому, що Україна увійшла до числа країн-лідерів на світовому ринку. Незважаючи на позитивну динаміку експортних поставок пшениці, необхідно зауважити, що існує ціла низка внутрішніх і зовнішніх проблем, що ускладнюють вихід українських підприємств і утримання ними позицій на світовому ринку зерна.

Проблему нарощування експортного потенціалу підприємств зернової галузі зокрема досліджували у своїх працях такі відомі вітчизняні вчені: П.О. Антонюк, С.М. Бойко, Р.І. Буряк, В.І. Власов, Р. Волошин, В.І. Губенко, Л.В. Діброва, О.В. Захаріна, О.В. Захарчук, Т.О. Зінчук, С.М. Кваша, Є.М. Кирилюк, Н.Ю. Коровайченко, М.М. Крижановський, І.С. Марченко, Л.І. Михайлова, В.В. Писаренко, В.І. Стіпахно, О.О. Школьний, Т.І. Яворська та ін. Питання стратегічного розвитку експортного потенціалу підприємств також досліджували провідні зарубіжні вчені: М. Котабе, М. Матанда, М. Росу, Р. Саломон, С. Солберт та ін.

Враховуючи значні наукові надбання та практичні розробки зазначених вище вчених, варто зауважити, що недостатньо дослідженим залишається питання обґрунтування напрямів нарощення експортного потенціалу підприємств зернової галузі.

Мета дослідження

Метою статті є розроблення напрямів нарощення експортного потенціалу підприємств зернової галузі України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Варто зазначити, що грошові надходження від експорту зернових культур у 2019 р. склали 9,6 млрд дол. США (56,7 млн т), що становило 19% від загального експорту та 43,2% від усього експорту агропродовольчої продукції. Отже, зернова галузь займає ключове місце у структурі експортного потенціалу національної економіки України.

Згідно з даними Державної служби статистики, у 2019 році експорт агропродовольчої продукції з України склав 22,2 млрд доларів США, або 44% всього зовнішньоторговельного обігу України (проти 39% у 2018 році). У 2019 році експорт агропродовольчої продукції з України порівняно з аналогічним періодом зріс на 19% або на 4,218 млрд дол. США. У товарній структурі експорту найбільше зросли поставки з України продукції рослинництва – на 31% або 3 млрд дол. США. Загалом, частка експорту продукції рослинництва в загальній структурі експорту агропродовольчої продукції становить 58%. Нарощення поставок продукції рослинництва відбулося за рахунок збільшення експорту кукурудзи на 49% або на \$1,7 млрд. При цьому імпорт продовольчої продукції також зріс на 14% і склав \$5,7 млрд. Зовнішньоторговельний баланс агропродовольчої продукції склав плюс \$16,5 млрд [8].

У 2015-2019 рр. в Україні найбільше було вирощено зернових, 70,1 млн т у 2018 р. та 75,1 млн т у 2019 р. відповідно. У свою чергу посівні площі, зайняті під зерновими культурами, несуттєво збільшились з 17,7 млн га у 2015 р. до 15,3 млн га у 2019 р. Урожайність зернових культур зросла на 8 ц/га у 2019 р. у порівнянні з 2015 р. і склала 49,1 ц/га (рис. 1).

Здійснивши детальний аналіз тенденцій розвитку світового ринку зернових, можна впевнено зазначити, що наша держава займає чільне місце на цьому ринку. Україна входить до десятки найбільших світових виробників зернових. У 2019/2020 МР наша держава посіла почесне 6-те місце у світі за обсягами виробництва пшениці (29,171 млн т), а її частка у загальносвітовій структурі виробництва склала 3,8%. За аналогічний період в Україні було вироблено 9,528 млн т ячменю (6,1% у

загальносвітової структурі виробництва), що є четвертим показником у світі. Слід зазначити, що за досліджуваний період наша країна перемістилася з шостої (2016/2017 МР) на п'яту позицію (2019/2020 МР) у рейтингу найбільших світових виробників кукурудзи, а її частка у загальносвітової структурі виробництва у 2019/2020 МР становила 3,2% (35,887 млн т).

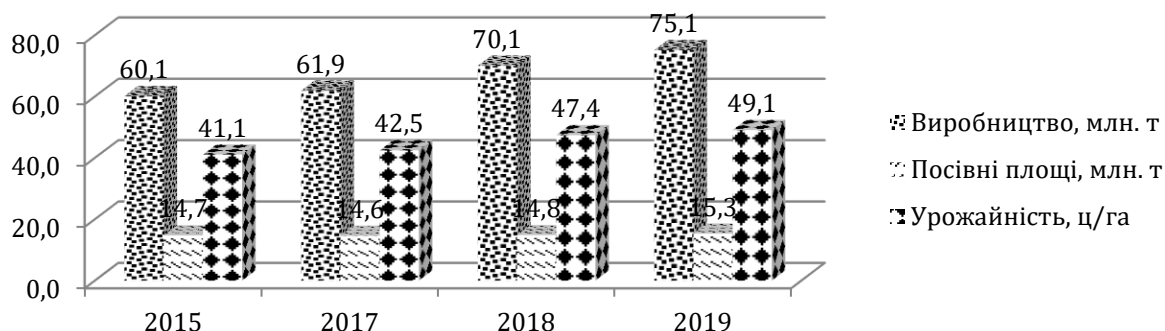

Рис. 1. Динаміка виробництва, посівних площ та урожайності зернових в Україні у 2015-2019 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України [8]

Згідно з даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, за результатами 2018/2019 маркетингового року, Україна експортувала рекордні 49,995 млн т зернових і зернобобових (що на 10,5 млн т більше, ніж у 2017-2018 МР), з яких: пшениця і суміш пшениці та жита – 15579 тис. т; ячмінь – 3692 тис. т; жито – 87,8 тис. т; кукурудза – 29822 тис. т; інші зернові та зернобобові – 815 тис. т (рис. 2).

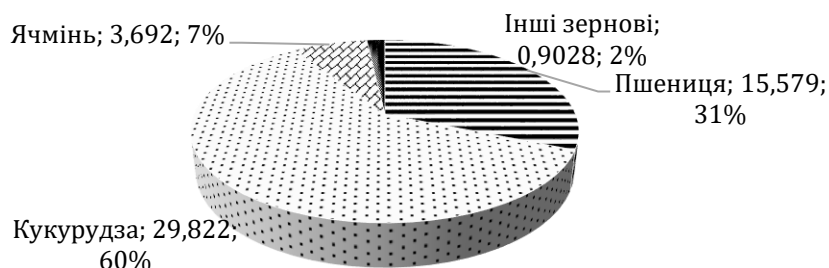

Рис. 2. Структура експорту зернових культур з України у 2018/2019 МР (млн т; %)

Джерело: побудовано автором за даними [9]

Варто зазначити, що за останні роки на світовому продовольчому ринку суттєво зростають обсяги торгівлі зерном через збільшення його пропозиції та попиту. Це відкриває одночасно як значні можливості для розвитку вітчизняного аграрного експорту, так і створює певні ризики, пов'язані з волатильністю світових цін на зернові культури.

Той факт, що зернове господарство має конкурентоспроможне виробництво, дає можливість Україні посилювати і загальну міжнародну конкурентоспроможність виробництва зерна. Для більш ефективної роботи аграріїв необхідно удосконалювати та розвивати насамперед маркетингові й переробні системи, за яких можливість України виробляти конкурентоспроможне зерно переросте у конкурентоспроможність на світових ринках із вищим рівнем доданої вартості. Це призведе до збільшення доходів виробників і надходжень іноземної валюти та збільшить внесок аграрного сектора у загальний економічний розвиток України [22].

Водночас, існує ряд факторів, що обмежують конкурентоспроможність зернового господарства в Україні [2; 6]:

- 1) макроекономічний рівень:
 - ❖ макроекономічна нестабільність;

- ❖ девальвація національної валюти;
- ❖ часті зміни системи оподаткування, особливо у питанні відшкодування ПДВ на експорті зернових і велика заборгованість держави з експортного ПДВ;

- ❖ корумповане регуляторне середовище, що збільшує витрати на ведення бізнесу і примушує підприємців йти у «тінь»;

- ❖ хаотична, розпорошена, неефективна політика прямої підтримки аграрного сектора України. Невпевненість, ризик, дестабілізація сільськогосподарських ринків, зокрема ринку зерна, у результаті урядових втручань (мита, квоти) зменшили інвестиції у високоприбуткові логістичні системи (головні внутрішні елеватори країни, термінали, ключові Чорноморські порти), вкрай важливі для головних гравців на світовому ринку зерна;

- ❖ неефективні урядові інтервенції на ринку зерна;

- ❖ невідповідність національної системи сертифікації та стандартизації міжнародним вимогам;

2) мезорівень:

- ❖ різкі кон'юнктурні коливання ринку зерна, що обумовлені економічними й неекономічними чинниками, та важко прогнозуються;

- ❖ диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію;

- ❖ монополізм заготівельних і переробних підприємств, зернотрейдерів;

- ❖ диспропорції у каналах реалізації зерна й неефективні посередницькі ланки;

- ❖ недостатній розвиток елементів інфраструктури ринку зерна, що погіршує умови відтворення, зменшує попит на зерно, призводить до створення нераціональних перехідних запасів. Природно-кліматичні, екологічні, соціально-економічні та демографічні умови регіону;

3) мікрорівень:

- ❖ брак обігових коштів, нерозкритий інноваційний потенціал;

- ❖ недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення (застаріле устаткування у зерновиробництві призводить до використання факторів виробництва на рівні, нижчому за оптимальний (щільність і глибина посіву, час і точність застосування добрив й агрохімікатів, використання технологій неглибокого орання, які зберігають вологу), вищих витрат на виробництво та нижчих врожаїв, більших втрат під час та після збирання врожаю);

- ❖ зменшення середньо- та довгострокових інвестицій (наприклад, в устаткування, склади, обладнання для сушіння зерна тощо);

- ❖ нестача елеваторних потужностей;

- ❖ недотримання технологій вирощування, збору, сушіння й зберігання зерна;

- ❖ низька продуктивність і якість продукції (міжнародні зернотрейдери констатують невисоку якість навіть кормової української пшениці й кукурудзи);

- ❖ невідповідний європейським стандартам рівень якості насіннєвого матеріалу;

- ❖ помилки менеджменту.

Основні фактори впливу на ринок зерна в Україні систематизовано у табл. 2. Фактори можуть бути класифіковані у різні способи. Одні фактори перекривають і можуть посилювати один одного, інші є надзвичайно важливими для певного виду продукції чи процесу, але можуть бути нерелевантними для деяких. Перелік, наведений нижче, починається із загальних факторів і продовжується більш специфічними для ринку зерна.

Серед економічних факторів найбільш впливовими є рівень відкритості національної економіки, умови для розвитку підприємництва, проведення земельної реформи й залучення фінансових ресурсів у галузь шляхом підвищення її інвестиційної привабливості, розвитку кредитної системи та удосконалення державних інструментів щодо фінансової підтримки аграріїв. У соціальній сфері найбільш вагомими факторами є оплата праці та розвиток соціальної інфраструктури. В технологічному аспекті на

перший план виходять питання інтенсифікації галузі, інноваційного розвитку, прискореного розвитку органічного землеробства.

Таблиця 2. Фактори розвитку ринку зерна в Україні

Політичні	Економічні
Державна політика щодо розвитку галузі	Умови для розвитку підприємництва
Процес євроінтеграції (Асоціація з ЄС)	Рівень відкритості економіки
Політична ситуація в країні	Проведення земельної реформи
Зовнішньоторговельна політика держави	Інвестиції в галузь
	Розвиток кредитної сфери
	Фінансова підтримка держави
	Здійснення торговельних операцій через офшорні зони та ухилення від податків
	Страховання ризиків
	Розвиток логістики
Соціальні	Технологічні
Рівень оплати праці в галузі	Інтенсифікація галузі
Розвиток соціальної інфраструктури в сільській місцевості	Запровадження нових технологій та техніки
Розвиток великих агрохолдингів як ризик збільшення безробіття на селі	Розвиток органічного землеробства
Рівень зайнятості у сільському господарстві	Розвиток селекції
Вимоги до якості харчових продуктів	Державні витрати на розробки та дослідження
Престиж роботи аграріїв	
Екологічні	
Економічні механізми регулювання природокористування	
Культура землеробства	
Вплив антропогенного навантаження на якість природних ресурсів	
Структура землекористування	
Забезпеченість природними ресурсам	
Сприятливість природних умов	

Джерело: власні дослідження автора

Побудова нової експортноорієнтованої моделі аграрного сектору потребує особливої уваги до питань екологічного характеру, серед яких найбільш вагомими є перехід до політики раціонального використання природних ресурсів шляхом широкого застосування економічних механізмів регулювання природокористування, підвищення культури землеробства й оптимізації структури землекористування. Узагальнені заходи для нарощення експортного потенціалу підприємств зернової галузі України наведено на рис. 3. Важливим чинником забезпечення високого рівня конкурентоспроможності зернового виробництва є підвищення його інтенсивності до оптимального рівня, який визначається співвідношенням цін на зерно і засобами виробництва промислового походження. Подальша інтенсифікація зернового виробництва на інноваційній основі повинна здійснюватися шляхом оснащення господарств технікою, освоєння ресурсощадних технологій, удосконалення землекористування, дотримання сівозмін, обробки ґрунту, внесення мінеральних добрив і проведення хімічної меліорації земель, захисту рослин, розвитку селекції і насінництва, підвищення якості зерна, розвиток ринку зерна. Вітчизняним аграрним підприємствам доцільно застосовувати у своїй діяльності кооперативну логістику – ефективний різновид кооперації, яка водночас може вирішити проблеми зі зберігання продукції.

Крім того, вітчизняний і світовий досвід свідчить, що важливим чинником формування високого рівня конкурентоспроможності зернового виробництва є його державна підтримка. Тому формування конкурентоспроможного виробництва зерна потребує обов'язкового посилення державної підтримки галузі, пріоритетними

завданнями якої є підтримка обсягу внутрішнього попиту на достатньому рівні, контроль за якістю продукції, нарощування експортного потенціалу галузі, захист законних інтересів суб'єктів ринку, забезпечення продовольчої безпеки країни. Механізм такого регулювання включає в себе комплементарне функціонування заставної закупівлі зерна й інтервенційного фонду, прийняття державних стандартів якості зернової продукції та здійснення контролю за їх дотриманням, підтримку експортерів зерна тарифними і нетарифними методами, сприяння виробникам у сертифікації продукції за національними і міжнародними стандартами. Критеріями ефективності державного регулювання ринку зерна є збалансованість обсягів попиту й пропозиції при збереженні економічних інтересів усіх учасників ринку та досягненні продовольчої безпеки країни.

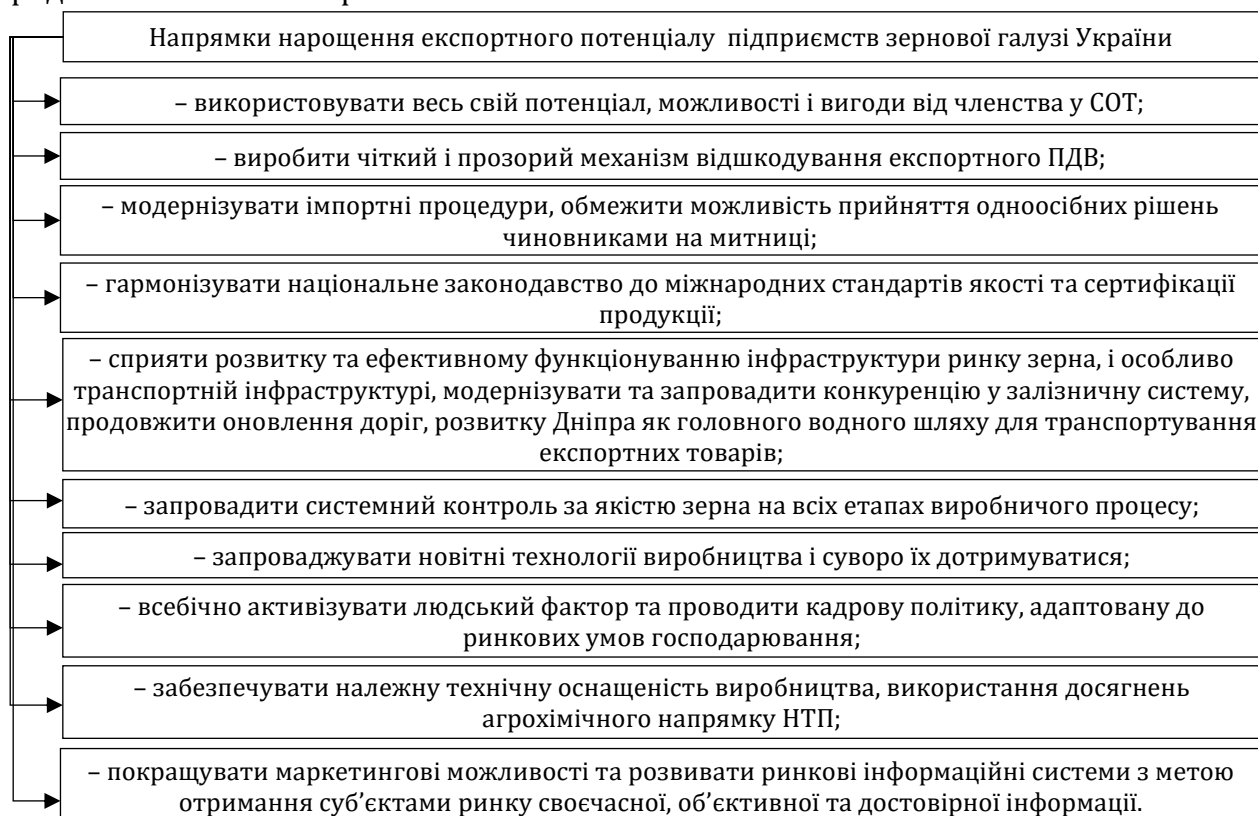

Рис. 3. Заходи для нарощення експортного потенціалу підприємств зернової галузі України

Джерело: власні дослідження автора

Для адаптації вітчизняних підприємств-експортерів зернових на мікрорівні вирішальне значення має конкурентоспроможність самих підприємств і продукції, яку вони виробляють. Конкурентоспроможність підприємства-експортера зернових можна розглядати відповідно до таких параметрів: здатність підприємства функціонувати однаково ефективно як на внутрішньому, так і зовнішніх ринках; здатність продукції, що виробляється підприємством, бути конкурентною з аналогічною продукцією в зарубіжній країні; спроможність підприємства до одержання конкурентної переваги завдяки високій якості продукції, що виробляється; висока ефективність використання підприємством усіх наявних ресурсів і методів здійснення управлінської діяльності, що безпосередньо впливає на зростання якості продукції, яка виробляється, та її можливості бути конкурентоспроможною [1, с. 176]. Основною умовою, необхідною для підвищення конкурентоспроможності підприємства-експортера, має стати продуктивне використання всіх наявних і залучених до процесу виробництва продукції ресурсів. Це насамперед стосується фінансового, трудового, технологічного, інвестиційно-інноваційного та інформаційного ресурсів.

Окрім безпеки якості, забезпечення адаптації до ризиків зерноекспортуючих підприємств здійснюється шляхом регулювання ціни на товарну продукцію, оскільки основними економічними факторами державного впливу є ціноутворення, кредитування, страхування та бюджетування. Внутрішнє середовище зернового ринку зумовлене ринковим механізмом через попит, пропозицію, конкуренцію та ціни. Економічний механізм зернового ринку підпорядковується дії основних об'єктивних законів – вартості, попиту та пропозиції.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Ринок експорту зерна необхідно розглядати як систему, яка повинна мобільно реагувати на виклики світових продовольчої та фінансової криз. Навколо українського ринку зерна постійно точаться дискусії. Головним тут є питання про те, які першочергові чинники впливають на обмеження або розширення масштабів українського ринку експорту зерна. Виявилось, що такими чинниками є, передусім, значне перевищення сукупної пропозиції над сукупним попитом і, як наслідок, – потреба в активному державному втручанні через механізми Аграрного фонду, тобто використання товарних і фінансових інтервенцій. Серед інших чинників, що ускладнюють процес формування ринкової рівноваги на зерновому ринку, варто виділити непогашену частку кредитів, яка виникла внаслідок кризи або інших несприятливих умов на світовому ринку, девальвацію національної валюти, а відповідно і граничне значення індикаторів економічної безпеки, інвестиції та інновації в системі експорту, рівень експортних світових цін, перевищення експортних цін над цінами внутрішнього ринку тощо [7, 46].

Сьогодні виробники зерна, виробляючи продукцію, фактично не можуть впливати на її ціну і змушені приймати будь-який її рівень. Значну частину матеріально-технічних ресурсів зерновиробники мають купувати у монополістів, які стабільно завищують ціни. Крім того вільшість суміжних та підтримуючих галузей аграрного сектору є імпортозалежними (частка імпорту коливається від 50 до 90% ринку). Саме тому вітчизняні аграрії опинилися у лещатах між цінами й витратами.

Дослідження проблеми адаптації вітчизняних агропідприємств-експортерів зернових дає підстави для таких висновків. У контексті комплексної стратегії просування на зарубіжні ринки однією з найважливіших складових є політика щодо оцінювання ймовірного виникнення загроз на різних економічних рівнях – мікрорівні, мезорівні, макrorівні та мегарівні. Це дасть можливість створити підґрунтя для побудови ефективної стратегії для нівелювання або принаймні мінімізації ризиків, характерних для переважної більшості підприємств зернової галузі, при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.

Незважаючи на досить широкий спектр методів і заходів ризик-менеджменту, що можуть використовуватись при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, єдиної універсальної стратегії для уникнення ризику не існує. Саме тому основним завданням агропідприємств, що виходять на світові ринки зерна, повинні бути заходи, пов'язані зі своєчасною ідентифікацією і оцінюванням рівня ризику. Це дасть можливість зробити найоптимальніший вибір стратегії ефективного управління ризиком.

Список літератури

1. Волошин Р. Методологія дослідження конкурентоспроможності зерна. *Галицький економічний вісник*. 2009. № 1. С. 174-180.
2. Захаріна О. В. Розвиток ринку зерна України та його вплив на формування конкурентоспроможності національної економіки. *Вісник ЖНАЕУ*. 2016. № 1 (54), т. 2. С. 95-109.
3. Марченко І.С. Конкурентоспроможність економіки України: стан та перспективи. *Економіка та держава*. 2016. №5. С. 86-90.

4. Марченко І.С. Потенціал зовнішньої торгівлі країн ЄС та України та його вплив на глобальну конкурентоспроможність країн. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. №12, ч. 2. С.30-33.
5. Марченко І.С. Чинники трансформації моделей зовнішньоекономічної діяльності країн в умовах глобалізації. *Бізнес Інформ*. 2014. №7. С. 44-49.
6. Політика України у сфері сільського господарства, біоенергетики та харчової промисловості – дослідження, висновки та рекомендації / За ред. Штрубенхоффа Х., Мовчан В., Бураковського І. К.: Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. 2009. 383 с.
7. Стіпахно В. І. Ринок зерна в Україні в умовах фінансової кризи: стан, перспективи та проблеми. *Вісник Сумського нац. аграр. ун-ту Серія «Економіка та менеджмент»*. 2010. Вип. 6/2(42). С. 42-48.
8. Державна служба статистики Україн. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://www.me.gov.ua>.

References

1. Voloshyn, R. (2009). «Methodology of grain competitiveness research». *Metodolohiia doslidzhennia konkurentospromozhnosti zerna. Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk*, no. 1, pp. 174-180.
2. Zakharina, O. V. (2016). «Development of the grain market of Ukraine and its influence on the formation of the competitiveness of the national economy». *Rozvytok rynku zerna Ukrainy ta yoho vplyv na formuvannia konkurentospromozhnosti natsional'noi ekonomiky. Visnyk Zhmytomys'koho natsional'noho ahroekolohichnoho universytetu*, no. 1 (54), vol. 2, pp. 95-109.
3. Marchenko, I.S. (2016). «Competitiveness of Ukraine's economy: condition and perspectives». *Konkurentospromozhnist' ekonomiky Ukrainy: stan ta perspektyvy. Ekonomika ta derzhava*, no. 5, pp. 86-90.
4. Marchenko, I.S. (2015). «The potential of foreign trade of the EU and Ukraine and its impact on the global competitiveness of countries». *Potentsial zovnishn'oi torhivli krain EU ta Ukrainy ta yoho vplyv na hlobal'nu konkurentospromozhnist' krain. Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Serii «Ekonomichni nauky»*, no. 12, vol. 2, pp. 30-33.
5. Marchenko, I.S. (2014). «Factors of transformation of models of foreign economic activity of countries in the conditions of globalization». *Chynnyky transformatsii modelej zovnishn'oekonomichnoi diial'nosti krain v umovakh hlobalizatsii. Biznes Inform*, no. 7, pp. 44-49.
6. ShtrubenkhoFF, Kh., Movchan, V., Burakovs'kyj, I. (2009). Polityka Ukrainy u sferi sil's'koho hospodarstva, bioenerhetyky ta kharchovoi promyslovosti – doslidzhennia, vysnovky ta rekomendatsii. [Ukraine's policy in the field of agriculture, bioenergy and food industry - research, conclusions and recommendations]. In ShtrubenkhoFFa Kh., Movchan V., Burakovs'koho I. (ed.). *Instytut ekonomichnykh doslidzhen' ta politychnykh konsul'tatsij*. Kyiv. Ukraine.
7. Stipakhno, V. I. (2010). «Grain market in Ukraine in the condition of financial crisis: condition, perspectives and problems». *Rynok zerna v Ukraini v umovakh finansovoi kryzy: stan, perspektyvy ta problem. Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu Serii «Ekonomika ta menedzhment»*. Issue 6/2(42), pp. 42-48.
8. State Statistics Service of Ukraine. Website. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine. Website. Available at: <https://www.me.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2020 р.